ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Грубі Т. В.
кандидат соціологічних наук, доцент,
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
м. Хмельницький, Україна

У дослідженні презентовано умови та фактори формування культури толерантності в системі сучасних соціальних відносин. Підкреслено, що толерантність має бути абсолютним, а не ситуативним явищем, базисною цінністю в системі суспільного розвитку. Зафіксовано складові культури толерантності та фактори її формування в масовій свідомості.
Ключові слова: *демократія, освіта, соціалізація, соціальна взаємодія, толерантність, культура толерантності.*

The research presents the conditions and factors of the formation of a culture of tolerance in the system of modern social relations. It is emphasized that tolerance should be an absolute and not a situational phenomenon, a basic value in the system of social development. The components of the culture of tolerance and the factors of its formation in the mass consciousness are recorded.
Keywords: *democracy, education, socialization, social interaction, tolerance, culture of tolerance.*

В умовах викликів, що сьогодні постали перед Україною, базисною стратегією національної системи освіти є формування особистості, яка усвідомлює свою національну і політичну ідентичність. Глобалізаційні процеси, відкритість кордонів та можливість інтегруватися і взаємодіяти в різних соціокультурних вимірах, детермінує необхідність поширення культури толерантності, особливістю якої є уміння її носіїв співіснувати та взаємодіяти із різними соціальними групами, сприймати та поважати один одного. Останнє є передумовою зменшення соціальної напруги та конфліктності. Саме тому, питання формування толерантності активно вивчається та впроваджується у повсякденній практиці світовою спільнотою.

Перш за все, толерантність не варто ототожнювати із пасивністю, байдужістю, вседозволеністю, оскільки її смислове підґрунтя немає нічого спільного з потуранням перед обличчям потенційного ворога. Бути толерантним означає — поважати права і свободи кожного громадянина як індивідуальності, сприймати її світогляд. Визнаємо, що належний рівень толерантності може формуватися в демократичних суспільствах із високою правовою та громадянською культурою, належним рівнем осві-

 10.34142//2708-4809.SIUTY.2022.162

ченості, громадянської ідентифікації та згуртованості. До того ж, готовність сприймати людей такими, якими вони є потребує відтворення демократичних принципів у життєдіяльності суспільства, а саме — рівного доступу кожного члена спільноти до соціальних благ, повноцінної відповідальності усіх верств населення перед законом, а також колективного засудження ними будь-яких форм нетерпимості. Толерантність має бути абсолютним, а не ситуативним явищем, базисною цінністю в системі суспільного розвитку [4, с. 60].

Означена проблема має глибокі корені та стала предметом дискусій ще в епоху Просвітництва. Аналіз природи толерантності знаходимо у роботах М. Реріха, Ж.-Ж. Руссо, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, К. Ушинського та ін. Різноманітні її аспекти висвітлені в сучасних науково-педагогічних дослідженнях. Зокрема, толерантність як соціально-значущу цінність досліджували В. Береговий, В. Болотіна, І. Бех, О. Грива та ін.; формування міжособистісної толерантності учнівської та студентської молоді відображено в роботах Г. Солдатова, О. Шарова, теоретичні засади толерантності проаналізували Л. Завірюха, Н. Іванцев, Г. Левко та інші. Погоджуємося із позиціями знаних фахівців про важливість формування культури толерантності та впровадження її в систему виховання та навчання. Адже останні виступають фундаментальними елементами формування ідентичності людини, а також утвердження у неї поміркованого ставлення до всього, що виходить за межі її соціальних норм та стандартів [4, с. 63].

Функціонування вітчизняної системи освіти в умовах воєнного стану характеризується інтенсивним пошуком нових підходів до навчання, інноваційних форм організації освітнього процесу, ефективних педагогічних та інформаційних технологій [5, с. 7]. Одним із пріоритетних завдань у цьому контексті є формування культури толерантності. Першим і найбільш вагомим кроком до прогресивних змін є трансформація філософського підґрунтя освітнього процесу, в якому людина буде виховуватися не лише як патріот своєї держави, але й як громадянин глобального простору [4, с. 69].

Дослідник В. Лекторський визначив чотири можливі способи розуміння толерантності: толерантність як байдужість; толерантність як неможливість взаєморозуміння (як повага до іншого, якого я водночас не можу зрозуміти із яким не можу взаємодіяти); толерантність як поблажливість (до слабкості інших, що поєднується з деякою часткою презирства до них); толерантність як розширення власного досвіду і критичний діалог (як повага до чужої позиції у поєднанні з настановою на взаємну зміну позицій у результаті критичного діалогу) [3, с. 47].

Американський дослідник Г. Олпорт дав узагальнену й, на нашу думку, більш повну характеристику толерантної особистості: орієнтація на себе (толерантна людина більше орієнтована на особистісну незалежність ніж на належність зовнішнім інститутам і авторитетам); потреба у визначеності (толерантна людина визначає різноманітність, готова вислухати буд-який погляд); здатність до емпатії; перевага свободи, демократії; уявлення про самого себе (толерантна людина добре обізнана про свої позитивні та негативні якості, не схильна у всіх лихах обвинувачувати інших осіб); відповідальність (толерантна людина не перекладає відповідальність на інших); захищеність (толерантна людина має відчуття безпеки й переконаність у можливості подолання наявних проблем) [2, с. 182].

Ряд дослідників підкреслюють, що толерантність як особливість свідомості, особистісна риса не властива людині генетично й може не з'явитися, за умов її відсутності в системі цінностей, що формуються через виховання та соціалізацію особистості. Враховуючи гостроту даної проблеми, вважаємо доцільним формування у майбутніх фахівців почуттів поваги, прийняття і правильного розуміння багатоманітності культур сучасного світу, форм самовираження та способів прояву людської індивідуальності, що передбачає терпиме ставлення до інших національностей, рас, кольору шкіри, статі, віку, мови, релігії, національного походження та ін. Етичний сенс проблеми толерантності сьогодні полягає в тому, що в її основі лежить не просто терпимість як якась риса вдачі, а пошана до свободи іншого. Таке розуміння толерантності, на нашу думку, дасть змогу виховати гуманну людину та фахівця, який буде успішно інтегрований у систему суспільно-політичних відносин.

Погоджуємося із думкою Ю. Копинець щодо того, що неможливо навчити толерантності, виходячи лише з її формального розуміння. Толерантність як внутрішня установка і спосіб взаємодії повинна носити характер добровільного індивідуального вибору. Вона не може нав'язуватися та формується через інформацію, процес виховання і особистий життєвий досвід. Толерантність проявляється в готовності прийняти інших такими, якими вони є, і взаємодіяти з ними на основі згоди. Перш за все вона передбачає спільний діалог, взаємність і активну позицію всіх зацікавлених сторін. Толерантність виражається в активній життєвій позиції людини і є важливим критерієм зрілості особистості, що має свої цінності й інтереси і одночасно поважає позиції і цінності інших людей [1, с. 63]

Існує безліч факторів формування толерантності. Найчастіше до них відносять: навколишнє середовище як засіб надбання людиною соціально

значущих норм і правил поведінки; культурні традиції; засоби масової інформації, мистецтво, літературу; індивідуально-типологічні особливості людини, її спосіб життя та інше.

На думку Є. Картавщикової, особливості змістовно-смислового аспекту мотиваційної сфери людини також є потужним фактором формування толерантності [1, с. 64].

Визнаємо, що важливу роль у формуванні толерантності у молоді відіграють вищі навчальні заклади. Вони є тими соціальними інститутами, які покликані створювати та підтримувати таке соціокультурне середовище, що безпосередньо впливає на формування особистісних рис і установок поведінки особистості, орієнтоване на її самореалізацію, з урахуванням специфіки соціальної ситуації і особливостей її розвитку.

Отже, можемо зазначити, що виховання толерантності є чи не найважливішим стратегічним завданням освіти в XXI ст., що зумовлює необхідність розробки особливих підходів до організації навчально-виховного процесу у ВНЗ, створення відповідного соціокультурного середовища, вибору конкретних форм і методів розвитку духовного потенціалу студентів, формування у них толерантного ставлення до представників різних культур і переконань.

Список використаних джерел

1. Копинець Ю. Толерантність як необхідна складова формування особистості сучасних студентів. *Міжнародний науковий вісник*. 2018. № 2 (18). С. 60–67.
2. Липовець Ю. О. Толерантність як цінність права сучасності. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету : Серія: Право*. 2018. Ужгород : Вид. дім «Гельветика», 2018. № 2 (48). С. 181–184.
3. Лекторский В. А. Про толерантність, плюралізм і критицизм. *Питання філософії.* 1997. № 11. С. 46–54.
4. Терепищний С. О. Українська освіта в умовах війни : моногр. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. С. 59–69.
5. Шкарлет С. М. Освіта України в умовах воєнного стану. *Інноваційна та проєктна діяльність* : наук.-мет. зб. Київ; Чернівці : Букрек, 2022. 140 с.